

YAYIN TANITIM

Ömer Faruk HUYUGÜZEL, *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*, Dergâh Yay., İstanbul, 2018, 604 s.

Arş. Gör. Merve GÜLCÜ*

Türk edebiyatında Tanzimat döneminden itibaren edebiyat terimlerinin izahını hedefleyen belagat kitapları ve terim sözlükleri bulunur. Konumuzla doğrudan uyumlu olmamakla birlikte adında “tenkit” terimi bulunan ilk Türkçe kitap Şemsettin Sami’nin *Usul-i Tenkit ve Tertib* (1886)’idir. Sonraları yayımlanan Ahmet Cevdet Paşa’nın *Belâgat-ı Osmaniye*, Re-caizâde Mahmut Ekrem’in *Talim-i Edebiyat*, Muallim Naci’nin *Istılahat-ı Edebiye*, Tahirü’l Mevlevî’nin *Edebiyat Lügati*, Lütfullah Sami Akalın’ın *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, eleştiri alanına daha yakın eserlerdendir. Doğrudan eleştiri terimlerine yönelik ilk sözlük ise Mustafa Nihat Özön’e aittir. *Edebiyat ve Tenkid*

Sözlüğü’nde edebiyat ve eleştiri terimlerinin çoğunun açıklamaları kısadır. Ayrıca 65 yıl önce (1954) basılan sözlükte –doğal olarak- sürekli gelişmekte olan eleştiri alanında edebî kuramlar, yeni yaklaşımlar ve kavramlar da eksiktir. Bu eserler dışında aynı alanda daha birçok yayın adı zikredilebilir. Fakat sathi bir karşılaştırma dahi, hazır bilgiyi aktarma hususunda, bunların birbirine ne kadar çok şey borçlu olduğunu gösterebilir.

Ne mutlu ki 2018 yılı Eylül ayında edebiyat eleştirisiyle ilgilenenler için başucu kitabı olacak bir eser ilk baskısını yaptı: *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*. Prof. Dr. Ömer Faruk Huyugüzel edebiyat eleştirisi terminolojisine yönelik güncel bir sözlüğün eksikliğini görüp bu büyük ihtiyacı gidermek üzere uzun yıllar emek verdikten sonra çalışmasını tamamladı.

Eser, “Önsöz”, “Kısaltmalar”, “Eleştiri Terimleri Sözlüğü”, “Terimlerin Yabancı Dillerdeki Karşılıkları” olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Huyugüzel, çalışmasında 409 terimin izah edildiğini, bunlardan 246’sının doğrudan madde başlığında, kalan 163 terimin karşılığının da madde açıklamalarında bulunduğunu ifade eder (s. 10).

Sözlükte Feminist, Marksist, Psikanalitik, Yapısalcı gibi farklı eleştiri tipleri hakkında oldukça ayrıntılı bilgilerin yanında Prag Dil Bilimi Okulu, Şikago Okulu gibi birden çok dil ve edebiyat araştırmacısının bir araya gelerek ortaya koyduğu yaklaşımların öncüleri ve temel eserlerinin içerikleri hakkında kısa ama doyurucu bilgiler bulunmaktadır. Bununla beraber çeşitli yaklaşımlarda kullanılan terimler ile hikâye ve roman türlerine yönelik terimler göze çarpmaktadır.

* Ankara Hacı Bayram Veli Üni. Edebiyat Fak. TDE Böl. merve.gulcu@hbu.edu.tr

Ayrıca sözlüğün en sonunda yararlanılan kaynakların listesi verilmektedir. Sözlüğün üst köşelerinde kelimelerin ilk üç harflerinin kısaltmalarının bulunması kullanımı kolaylaştırmaktadır. (Yeri gelmişken 286. sayfadaki küçük bir hatayı eserin sözlük olması hasebiyle belirtmek uygun düşecektir. Sayfanın sol üstündeki LOG kısaltmasının LEB şeklinde düzeltilmesi icap edecektir. Zira sayfada “log” şeklinde başlayan bir terim yer almamaktadır.) Madde başlarının yazımında -şayet kullanıldıysa- kaynak kitapların metnin hemen altında gösterilmesi referans kitapla birlikte karşılaştırmak isteyenler için ayrıca bir kolaylık sunmaktadır.

“Önsöz” kısmında Huyugüzel, sözlüğün amacını “*edebiyat öğrencilerine, özellikle Türk dili ve edebiyatı öğrencilerine ve edebiyat araştırmacılarına edebiyat eleştirisinin, daha çok da modern edebiyat eleştirisinin temel kavramları ve edebiyat eleştirisi tipleri hakkında kısa ve özlü bilgiler verebilmek, böylece bizde yeni yeni kullanılmaya başlanan modern eleştiri terimlerinin doğru ve yerinde kullanılmasına yardımcı olmak ve birtakım yeni eleştiri terimlerinin kullanımını da yaygınlaştırmak*” şeklinde açıklamaktadır (s. 7). Yazar, maksadını tam manasıyla gerçekleştirebilmek için edebiyat eleştirileri ve teorilerini Batılı kaynaklardan takip etmekle kalmamış okuyucuya terimleri Türk edebiyatının eski dönemlerindeki karşılıklarıyla mukayeseli görebilme imkânı sağlamıştır. Ayrıca madde başlarının açıklamaları, hüviyetlerine göre, yabancı kaynaklı ise tanımını, izahı ve örnekleriyle, Türk edebiyatındaki yansımaları varsa temsilcileri, ilk çevirmenleri, Türk edebiyatında ona yaklaşık ya da tam karşılık gelen terimlerle birlikte; Türk edebiyatına özgü terimler ise geniş örnekler ve incelemelerle etraflıca anlatılmıştır.

Söz gelişi “motif” teriminin tanımı ve Batıdaki kullanım çeşitliliğinden sonra Huyugüzel, edebiyat araştırmacıları için motifle ilgili temel bir başvuru kaynağına -*Motif-Index of Folk Literature*- değinir. Türk masallarında tekrarlanan motiflerin de bu çalışmada var olduğundan kısaca bahseder. Bu ve bunun gibi bildirimler bilhassa edebiyat öğrencilerinin haberdar edilerek kaynağa yönlendirilmesi açısından oldukça önemlidir. Ardından Türk edebiyatının modern türlerinden çeşitli eserlerin temsil ettikleri motiflerle birlikte küçük bir seçkisi görülmektedir: “nankör evlat (*Kiralık Konak* romanı, 1922), yanlış kimlikler (*Vatan yahut Silistre* oyunu, 1873)” (s. 350). Modern Türk şiirindeki motifleri örneklerken Batı edebiyatı ve ardından tekrar Divan edebiyatıyla irtibatlandırmanın ne ölçüde geniş bir kültür birikimi gerektirdiği açıktır. İşte, Prof. Dr. Ömer Faruk Huyugüzel’in Divan şiirinden Avrupa lirik şiirine ve oradan modern Türk şiir ve romanına açılan geniş yelpazede çok sayıda ve tam bir ustalık eseri örneklendirmelerinden biri:

Ahmet Hamdi Tanpınar’ın şiir ve romanlarında sık tekrarlanan motifler arasında “eşik, rüya, yılan, ayna, altın” motifleri dikkat çeker. Bu motifler bizi eserin temasına götürür. Garip şiirinde ve Cahit Sıtkı Tarancı’nun şiirinde “anı yaşama veya yaşama sevinci” motifi (ubi sunt) çok sık görülür. Bu motif Avrupa lirik şiirinde de sıklıkla görülen motifler arasındadır. Hem Batı şiirinde hem Türk Divan şiirinde görülen “hayatın faniliği” motifi (carpe diem) de sıklıkla görülen motiflerdendir (s.330).

Terim karşılığının sözlükte yer almasının dışında yukarıdaki gibi örnekleme ve irtibatlandırmalar, eserin kıymetini bir kat daha artırmaktadır. Bununla birlikte bu kadar yoğun emek mahsulü bir eserden faydalanmayı artıracığı düşünülen bazı hususları dile getirmek isterim.

1. “Önsöz”de belirtildiği üzere sözlükte farklı eleştiri yöntemleri ve terimlerinin yanı sıra eleştiri teorileri, çeşitli felsefî akımlarla sanat akımlarına madde başlığı açıldığı görülmektedir. Huyugüzel, edebî akımları ve eleştiri yaklaşımlarını etkilediği gerekçesiyle felsefî akımlarla sanat akımlarını sözlüğe alırken edebî akımlara madde başlarında yer vermemektedir. Belki edebî akımlara da sözlükte mevcut hâlden daha fazla yer verilebilseydi edebiyat araştırmacıları için bir kat daha istifadeli olacaktı.

2. Ağırlıklı olarak modern türlere yönelik eleştiri terimleri listeye alınırken eleştirel yaklaşımlar için önem arz eden birtakım edebî terimler de hâliyle sözlükte yer almaktadır. Huyugüzel, “Önsöz”de bu ayrımı yapmakta zorlandıklarını belirtir. Nitekim Divan Edebiyatına yönelik bazı edebî sanatlar açıklanırken bir kısmı dışarıda bırakılır. Sözlükte bulunmayan edebî sanatlara da yer verilseydi herhâlde ölçüye bir aykırılık teşkil etmez bilakis eserin zenginliğine zenginlik eklerdi diye düşünüyorum. Söz gelişi, “meczaz-ı mürsel” madde başında yer verilen edebî sanatlardan biridir. Huyugüzel, parantez içinde kelimenin İngilizce karşılıklarını verdikten sonra farklı belagat kitapları ve sözlüklerde “meczaz-ı mürsel”i oluşturan sekiz başlığı sıralayarak Dede Korkut Hikâyeleri’nden Tevfik Fikret’in “Sis” şiirine, Yakup Kadri’nin *Kıralık Konak* romanından “İstiklal Marşı”na ve birçok deyim uzanan çeşitli örnekler gösterir. Öte yandan “meczaz-ı mürsel” çeşitlerinin Batılı kaynaklardaki karşılıklarını aktararak Türk edebiyatı ile birlikte değerlendirme imkânı sunar. Sözlüğe alınmayan edebî sanatların da böylesi anlatımı bilhassa edebiyat öğrencileri için zannediyorum büyük bir fayda sağlayacaktı.

3. “Bakış açısı”, “çatışma”, “olay örgüsü”, “dönem” gibi terimlerde Ömer Faruk Huyugüzel’in örnekleriyle birlikte kurduğu bağlantılar şüphesiz pek çok eseri gözden geçirdiğini ifade etmektedir. Bilhassa “dönem” başlığındaki fikirlerinden hareketle Prof. Dr. Huyugüzel’in edebiyat tarihçiliğinde dönem adlandırması hususunda önerilerini beklediğimiz hocalar arasında yer aldığını söylemeden geçemeyeceğim.

4. Modern türlere yönelik, “köy romanı”, “tarihi roman” gibi roman; “minimal hikâye”, “uzun hikâye” gibi hikâye türleri madde başlarında yer alırken şiire yönelik “ lirik şiir”, “pastoral şiir” yahut “çoban şiiri” gibi terimler sözlükte bulunmamaktadır. Öyle zannediyorum ki bu durum Huyugüzel’in “Önsöz”de de ifade ettiği gibi sözlüğe alınacak terimlerin seçimiyle ilgili zorluktan kaynaklanmaktadır. Ayrıca “trajedi”, “epik” gibi bazı terimlerin eklenmesi de diğer bir temennimdir. Terimleştirmede iki farklı durum için bazen aynı kelime kullanılmaktadır. Mesela sözlükte bulunan “epik” “yabancılaştırma”, “absürd” karşılığıdır. Halbuki destansı karşılığı olan ikinci bir “epik” terimi daha vardır. Fakat bu sözlükte yer almamıştır.

5. “Kurgu” ve “kurmaca” terimleri birbiriyle doğrudan alakalı ise de farklı karşılıkları bulunduğundan ayrı madde başlarında değerlendirmeleri muhtemel kafa karışıklıklarını giderecektir.

6. Bazı teorisyenlerin kullandığı özel terimler –muhtemelen- çok yaygın görülmeyle esere alınmamıştır. Fakat yine de Mikhail Bakhtin’in “karnaval” terimi üzerinde ayrıntılı biçimde durulmuşken “mekân-zaman” madde başlığında yine kendisine ait bir diğer terimi, “kronotop”u da görmek faydalı olurdu. Bir diğer önemli edebiyat eleştirmeni Umberto Eco’nun “aşırı yorum” terimi için de durum aynıdır.

7. “Yorum ve yorum bilimi” başlığı altında açıklanan “hermenötik” kelimesinin; “alegori” başlığında değinilen “fabl”ın ilgili sayfalarda (bkz.) yönlendirmesiyle belirtilmesi istifadeli olacaktır. Zira sözlükte karşılığı yok zannedilerek atlanabilir. Aynı şey “uzun hikâye: bkz. büyük hikâye” için de söylenebilir.

8. Yukarıda verilen örneklere ilaveten sözlükte “şiiir dili”nin bulunmadığını ancak “edebî dil” maddesinde “Edebî dil, daha çok şiiire, edebiyata özgü olmakla birlikte -aynı ölçüde olmasa bile- başka dil kullanımlarında veya edebiyat dışındaki eserlerde de görülür” (s. 130) ifadesinden edebî dil maddesinin şiiir dili yerine de geçtiği anlaşılmaktadır. Tefvik Fikret’ten bu yana “şiiir dili”nin müstakil bir terim olarak kullanıldığını bilmekteyiz. Ayrıca şiiir dilinin bir roman üslubundan farklılığı dikkate alındığında, terimlerin ayrı madde başlıkları altında düzenlenmesinin daha faydalı olacağı açıktır. Bu itibarla sözlükte böylesi terimlerin okuyucunun tahmin yürütme gayretine yahut tesadüfî buluşlarına bırakılmaksızın ilgili madde başlıkları altında verilmesi sanırım daha uygun olurdu.

Eserin “Terimlerin Yabancı Dildeki Karşılıkları” başlıklı son bölümünde sözlük boyunca yer alan koyu renkli yazılmış kelimelerin İngilizce’den Türkçe’ye karşılıkları bulunmaktadır. Bu koyu renkli kelimeler madde başı olarak yer almasa da maddelerin açıklandığı metinlerde tanımlanmaktadır.

Prof. Dr. Ömer Faruk Huyugüzel *Eleştiri Terimleri Sözlüğü* ile edebiyat öğrencileri ve araştırmacıları için sürekli başvurabilecekleri bir kaynak eser eksikliğini gidermiştir. Yalnızca kelime karşılıklarıyla yetinmeyerek metinler üzerinden verdiği örnekler, sayısı hayli yekûn tutan eserlerden aktardığı bilgiler ve şahsî görüşleri çalışmayı sadece sözlük olmaktan birkaç adım öteye taşımaktadır. Daha birçok çalışmasından faydalanacağımızı umarak kazandırdığı bu kıymetli çalışması için Hocamıza şükranlarımı arz ediyorum.